

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ

Статтю присвячено особливостям виконання зобов'язань за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом, акцентується увага на особливостях правової природи поведінки, спрямованої на виконання договірних зобов'язань, засадах виконання договірних зобов'язань, особливостях підтвердження виконання зобов'язань за договорами перевезення вантажу автомобільним транспортом.

Ключові слова: виконання договірних зобов'язань, належне виконання, договір перевезення вантажу автомобільним транспортом, перевізник, одержувач, відправник, принципи виконання договірних зобов'язань.

Статья посвящена особенностям исполнения обязательств по договору перевозки груза автомобильным транспортом, акцентируется внимание на особенностях правовой природы действий, направленных на исполнение договорного обязательства, принципах исполнения договорного обязательства, особенностях подтверждения исполнения обязательств по договорам перевозки груза автомобильным транспортом.

Ключевые слова: исполнение договорных обязательств, надлежащее исполнение, договор перевозки груза автомобильным транспортом, перевозчик, получатель, отправитель, принципы исполнения договорных обязательств.

The article is devoted to the peculiarities of the obligations under the contract of carriage of goods by road, focuses on the specifics of the legal nature of conduct aimed at fulfillment of contractual obligations, principles of implementation of contractual obligations peculiarities confirmation obligations under contracts of carriage of goods by road.

Key words: performance of contractual obligations, proper execution contract of carriage of goods by road carrier, recipient, sender, principles of contractual obligations.

Вступ. В основі повноцінності будь-якого договору, у тому числі й договору перевезення вантажу автомобільним транспортом є належне, точне та безумовне виконання його учасниками взятих на себе зобов'язань. Належним чином проведене виконання у всіх випадках свідчить про відсутність факту порушення зобов'язання, оскільки неможливо порушити щось, одночасно повністю дотримуючись встановлених вимог (правил поведінки) [1, с. 15]. В юридичній літературі, під належним виконанням сторонами договору зобов'язань розуміється здійснення боржником та кредитором дій щодо реалізації прав і обов'язків, що випливають із зобов'язання [2, с. 123].

Постановка завдання. Належне виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом має досить важливе значення не тільки з економічних причин, але й для визначення міри цивільно-правової відповідальності за неналежне його виконання. Зобов'язання за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом виникають між їх учасниками з метою задоволення економічних потреб, у нашому випадку – у переміщенні вантажу. У зв'язку з цим особливості виконання досліджуваного договору відображаються і у принципах такого виконання. Виконання зобов'язань підкоряється загальним правилам, що іменуються принципами виконання зобов'язань, а такі принципи, як реальне і належне виконання зобов'язань, протягом тривалого часу розглядалися і розглядаються як основа виконання зобов'язань [3, с. 16; 4, с. 52].

Результати дослідження. У цивілістиці й до нині тривають дискусії щодо їх розмежування, чи навпаки отождолення. Наприклад, М.К. Сулейменов надав принципу реального виконання значення загального. Особлива увага зверталася на те, що на етапі нормального розвитку реальне виконання

зобов'язання передбачає і належне його виконання, а після порушення зобов'язань боржником – виконання у натурі [5, с. 64]. Натомість, М.М. Сибільов відстоює позицію про те, що в умовах ринкових відносин принцип реального виконання зобов'язань втратив своє значення і його роль буде поступово зменшуватися [6, с. 72].

Як видається, у договірних правовідносинах з надання транспортних послуг сутність виконання відображається в оцінці двох аспектів: чи доставив перевізник вантаж у визначене місце та передав визначеній особі, чи розрахувався відправник за надані послуги у повному обсязі тощо (тобто чи реально виконано зобов'язання) та чи не пошкоджено відповідний вантаж при транспортуванні, чи вчасно його доставлено тощо (чи дотримались сторони умов належного виконання). Вищенаведений підхід закріплено і у загальних положеннях про виконання зобов'язань (стаття 526 ЦК).

Натомість принцип реального виконання більш яскраво виражений у статті 622 ЦК України, як загальне правило, що передбачає обов'язковість виконання зобов'язання у натурі, тобто здійснення боржником саме тієї дії, що складає зміст зобов'язання без заміни цієї дії відшкодуванням збитків чи сплатою неустойки. Інакше кажучи, якщо йдеться про договір перевезення вантажу автомобільним транспортом, то предмет виконання не можна замінити на інший чи змінити умови договору. Тобто зобов'язання з перевезення вантажу повинно бути виконане у натурі так, як це було обумовлено сторонами, і перевізник зобов'язаний доставити вантаж одержувачу, не дивлячись на сплату неустойки та відшкодування збитків за прострочення такої доставки. Це правило є надзвичайно важливим для відправника та одержувача як сторін договору, які не у змозі самостійно виконати такі договірні умови, наприклад, у зв'язку з відсутністю автомобілів, дозволів тощо.

Таким чином, для відносин сторін за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом велике значення відіграють вищезазначені принципи. Принцип належного виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом полягає у тому, що передбачені для сторін юридичні обов'язки повинні бути ними виконані беззастережно. Це, по суті, означає необхідність виконати зобов'язання з дотриманням усіх особливостей порядку виконання щодо предмета, способу, строку, місця та суб'єктів виконання. Натомість принцип реального виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом полягає у тому, що зобов'язання з перевезення вантажу повинно бути виконане у натурі так, як це було обумовлено сторонами, і перевізник зобов'язаний доставити вантаж одержувачу, не дивлячись на сплату неустойки та відшкодування збитків за прострочення такої доставки.

За своєю юридичною природою всі дії щодо виконання зобов'язань є правочинами, що спрямовані на припинення чи зміну встановлених договором правовідносин. Є.Д. Стрельцова виділяє два підходи до оцінки виконання зобов'язань: загальний, що характерний для цивільних зобов'язань взагалі, та спеціальний – притаманний лише певним видам зобов'язань. Так, характеризуючи питання виконання зобов'язань за договором морського перевезення вантажу, авторка зазначає, що якщо безпека виконання зобов'язань за договором купівлі-продажу поглинається принципом належного виконання, то при здійсненні перевезень вона має як самостійне значення, так і самостійний зміст [2, с. 124].

Відповідно порушення договірної зобов'язання тягне для боржника певні невідгіди для нього майнові та інші правові наслідки, у тому числі цивільно-правову відповідальність. Немає сумніву, що сюди відносяться і перевезення вантажу автомобільним видом транспорту, оскільки належне виконання цього різновиду договорів перевезення забезпечується за допомогою дотримання всіх встановлених правил безпеки щодо упакування, маркування, завантаження, розвантаження вантажу тощо.

Аналізуючи особливості виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом, доцільно зазначити, що за цим договором надаються такого ґатунку послуги гарантування, досягнення результату яких є неможливим. Як слушно з цього приводу зазначається в юридичній літературі, ця особливість є специфікою діяльності принципу реального виконання і полягає у неможливості для перевізника видати вантаж, аналогічний втраченому [7, с. 110]. Крім того, позитивний результат такого виду послуг вимагає виконання зустрічних дій як з боку перевізника, так і відправника, тобто ознакою цього різновиду договорів перевезення є синалагматичність. Так, законодавець у спеціальних підзаконних нормативно-правових актах (Статут автомобільного транспорту УРСР та Правила перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні) чітко регламентує як дії перевізника, так і дії відправника, а також закріплює і правові наслідки їх недотримання.

І дійсно, обов'язок належного виконання досліджуваного нами договору лежить не лише на перевізнику. Так, останній не зможе виконати взятих на себе за договором зобов'язань щодо перевезення вантажу, якщо вантажовідправник не надасть вантаж для перевезення у визначений строк, а

одержувач вантажу, у свою чергу, не зможе його одержати, якщо перевізник не повідомить його про доставку вантажу у місце призначення.

Таким чином, як вбачається з вищенаведеного, важливу роль для належного виконання зобов'язань за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом відіграє інформативна функція цього виду договорів перевезення. Так, при неможливості здати вантаж вантажоодержувачу внаслідок причини, що не залежить від перевізника, останній повинен повідомити про це замовника, який зобов'язаний дати йому розпорядження про іншого вантажоодержувача в обумовлені договором строки (п. 28.5 Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні). Однак, у разі неможливості доставки вантажу до нового місця призначення перевізник повертає вантаж замовнику, тобто наслідок у формі цивільно-правової відповідальності у цьому випадку не застосовуватиметься.

Тобто у ряді випадків можливі передоручення і переадресування виконання зобов'язань за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом, якщо обов'язок перевізника виконати зобов'язання особисто не впливає з інших законодавчих актів або договору. Наприклад, у практиці перевезень вантажу автомобільним транспортом непоодинокими є випадки зміни вантажоодержувача, про що в обов'язковому порядку інформується перевізник, що ще раз свідчить про важливість інформаційної функції досліджуваного договору.

Для того, щоб виконання зобов'язання вважалось належним, воно повинно відповідати визначеним умовам. До умов, що характеризують належне виконання, відносяться вимоги щодо суб'єктів і предмета виконання, строку, місця і способу його виконання. Такі умови звичайно закріплюються у диспозитивних нормах законодавства, що дозволяє сторонам обрати оптимальний для них варіант виконання [8, с. 12]. Надалі ці умови конкретизуються у самому договорі, у транспортному законодавстві та тих підходах до формування його змісту, що склалися на практиці, є належним чином відпрацьованими та загальноприйнятими.

Отже, серед усіх елементів виконання договірних зобов'язань важливим елементом належного виконання договорів перевезення є виконання договірних умов належними сторонами. Сторони договору зобов'язані виконувати взяті на себе обов'язки належним чином, відповідно до умов договору та вимог ЦК України, інших актів чинного законодавства, а також відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. І хоча поняття звичаїв ділового обороту є здебільшого оціночною категорією і не притаманні праву як такі, але в транспортній сфері та договорах автомобільного перевезення їх застосування є доволі поширеним явищем. Так, з огляду на специфічність договору перевезення вантажу автомобільним транспортом зазначимо, що на боці перевізника виступає суб'єкт підприємницької діяльності, відповідно належне виконання насамперед відображається у виконанні саме ним умов щодо перевезення вантажу. Звідси впливає й специфіка досліджуваного договору.

Не менш важливим для належного виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом є питання про те, хто буде виконувати зобов'язання: перевізник чи третя особа? У цьому випадку одержувач фактично зобов'язаний прийняти виконання, що запропоноване за перевізника третіми особами. Однак, можливість виконання зобов'язання третіми особами повинна бути передбачена сторонами, оскільки згідно ЦК України обов'язок щодо виконання зобов'язання, що виник із договору може бути покладено боржником на іншу особу, якщо з умов договору, вимог актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не впливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто. У цьому разі кредитор зобов'язаний прийняти виконання, запропоноване за боржника іншою особою (стаття 528 ЦК).

Договір перевезення вантажу автомобільним транспортом визнається виконаним, якщо виконано все, що було обумовлено у договорі перевезення або транспортній накладній. На думку окремих дослідників, цими елементами є предмет виконання, строк виконання, тара та пакування, місце виконання договору (тобто місце доставки вантажу і видачі вантажу) [9, с. 313]. Щодо місця виконання договору, воно визначається відправником та узгоджується з перевізником, який має право визначити таке місце самостійно, оскільки автомобільні перевезення здійснюються виключно у певному напрямку з пункту відправлення до пункту призначення.

Місце виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом має важливе значення для вирішення спорів про належне виконання перевізником свого обов'язку. Пункт призначення і є місцем виконання договору перевезення вантажу автомобільним транспортом, що зазначається у перевізних документах. Місце призначення обирає відправник, він вказує його у документах при маркуванні вантажу. Слід зазначити, що ні Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), ні інші нормативно-правові акти не регламентують час, протягом якого перевізник зобов'язаний повідомити вантажоодержувача про прибуття вантажу. Зважаючи на це, пропонуємо у новому Статуті авто-

мобільного транспорту України передбачити таке положення, що істотно зменшить кількість спорів між перевізниками та одержувачами вантажу та викласти його окремим пунктом наступного змісту: «перевізник зобов'язаний повідомити одержувача вантажу про прибуття на його адресу вантажу протягом не більше, ніж 4 годин з моменту його прибуття, а при перевезенні небезпечних вантажів та таких, що швидко псуються, – негайно».

Крім цього, перевізник зобов'язаний видати вантаж особі, яка має право на його отримання, тобто одержувачеві вантажу, який вказаний у транспортній накладній, або його представнику, який має пред'явити належно оформлену довіреність на отримання товарно-матеріальних цінностей. Як зазначає з цього приводу І.О. Безлюдько, якщо вантаж був виданий особі, яка не мала права на його отримання, а згодом було виявлено його фактичного власника, презумпція втрати вантажу відпадає, але неможливість видачі його одержувачеві залишається, оскільки одержувач, якому було видано вантаж може опротестувати факт отримання вантажу. Підтвердивши факт отримання вантажу, його фактичний власник зможе опротестувати свій обов'язок видати вантаж початковому адресату. Реалізація вантажу призведе до неможливості реального виконання договору. Фактично перевізник не несе відповідальності за це, оскільки за документами про видачу вантажу він звільняється від відповідальності [7, с. 114].

Накладенням на одержувача вантажу зобов'язання прийняти вантаж, що прибув на його адресу, забезпечується виконання перевізником його основного обов'язку, адже з моменту передачі вантажу одержувачу його обов'язок вважається виконаним. Це останній етап виконання договору, на якому досягається мета його укладення. Тобто видача вантажу є тим юридичним фактом, за наявності якого завершується процес перевезення вантажу. Однак про належне виконання умов договору перевезення вантажу автомобільним транспортом можна говорити лише у випадку видачі вантажу тій особі, яка має належні документи на право отримання вантажу, тобто вона є дійсним одержувачем. У протилежних випадках перевізник не повинен звільнитися від відповідальності за видачу вантажу неналежному одержувачеві, оскільки перевезення вважається виконаним після дотримання всіх умов відповідно до укладеного договору, транспортної накладної та закону. Враховуючи наведене, вважаємо, що попри те, що чинним законодавством не передбачено відповідальності перевізника за видачу вантажу неуповноваженій особі, сторони можуть передбачити таку умову при укладанні договору перевезення вантажу автомобільним транспортом.

Висновки. Підсумовуючи, доцільно зазначити, що під поняттям належного виконання умов договору перевезення вантажу автомобільним транспортом пропонуємо розуміти регламентований цивільним законодавством порядок та процес вчинення сторонами необхідних послідовних та взаємопов'язаних дій, спрямованих на надання послуг перевезення вантажу, що були обумовлені у договорі перевезення або транспортній накладній та розрахунків за них.

Список використаних джерел:

1. Гришко О.С. Порушення договірних зобов'язань: поняття, види, правові наслідки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.С. Гришко. – К., 2013. – С. 15.
2. Стрельцова Є.Д. Договір морського перевезення вантажу (порівняльний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Є.Д. Стрельцова. – Одеса, 2002. – С. 123, 124.
3. Краснов Н.И. Реальное исполнение обязательств между социалистическими организациями / Н.И. Краснов. – М., 1959. – С. 16.
4. Кузнецова Н.С. Подрядные договоры в инвестиционной деятельности в строительстве / Н.С. Кузнецова. – Киев : Наукова думка, 1993. – С. 52.
5. Сулейменов М.К. Договор в народном хозяйстве / М.К. Сулейменов. – Алма-Ата, 1987. – 173 с.
6. Сибільов М. Структура і основний зміст загальних положень про зобов'язання в проекті нового ЦК України / М. Сибільов // Українське право. – 1997. – № 1. – С. 72.
7. Безлюдько І.О. Договір перевезення вантажу повітряним транспортом за цивільним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І.О. Безлюдько. – Київ, 2005. – С. 110, 114.
8. Довгерт А. Проект нового Цивільного кодексу України: теорія і проблеми / А. Довгерт // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – № 6. – С. 12.
9. Тарасов М.А. Договор перевозки / М.А. Тарасов. – Ростов-н/Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1965. – С. 313.